

ЛІДЕРСТВО

Leadership

Історію творять люди, але спонукальні мотиви їх дій та прагнень мають свої причини, що вкорінені у матеріальній, передовсім економічній, царині життя суспільства.

Складність проблеми співвідношення суб'єкта та об'єкта у суспільному розвитку надає можливість для ідеологічних спекуляцій. У реальному житті діють люди, котрі мають свідомість і волю; вони ставлять перед собою цілі й борються за їх здійснення. Ця обставина за певних умов може породжувати ілюзію, що свідомість є головною силою історичного процесу, а історія – реалізацією ідей, носіями яких виступають видатні особистості.

Громадське лідерство у класовому суспільстві, як лідерство політичне, іманентне природі людини, властиве всім людським спільнотам і є формою організації життя людей, дійовим засобом розв'язання нагальних питань. Уже на перших етапах буття без формування й взаємодії тих чи тих моделей групового співжиття існування й розвиток роду людського були б просто немислимими. А це, у свою чергу, зумовлювало вибір такого порядку громадського життя, де провідну роль відігравали б більш досвідчені, розумні, сильні, нарешті, більш людяні люди. Вони діставали визнання, довіру, авторитет серед своїх су племянників, ставали лідерами. Мірою розвитку соціальних відносин відбувалася еволюція політичного лідерства, ускладнювалася ієрархія, ширшали відповідні зв'язки й стосунки, збільшувалися кількість розв'язуваних питань. Від лідерства особистісного суспільство переходило до складніших форм.

На прикладі вже сформованої афінської демократії можна простежити надмірне піднесення окремих лідерів. У V столітті до н.е. це були вихідці з аристократії. До знатного роду Філаїдів належав і переможець персів під Марафоном Мільтіад. Соратником Мільтіада був Арістід, син Лісімаха роду Кіриків.

Знатність походження афінських політичних лідерів, природно, визначала соціально-політичну заданість їхньої діяльності. Сімейні зв'язки, успадковані від пращурів гордовиті домагання першості, нарешті, саме виховання у традиціях аристократичного честолюбства, - те, що у сучасних західних

джерелах нерідко позначають як агональний (тобто змагальний) дух, - все це орієнтувало їх на першість, на перемогу над подібними до себе.

Водночас лідерство ставило перед ними завдання служити державним інтересам демосу. Й справді, в усіх афінських політиків V сторіччя до н.е., як радикального, так і консервативного спрямування, можна відзначити цю важливу рису: їхнє становище реальних політичних лідерів залежало від міри зусиль і заслуг у захисті державної справи афінян, тобто справи демократії.

Й усе-таки реалізації своїх природних честолюбних устремлінь родовиті афіняни могли досягти за умов демократичного устрою тільки одним шляхом – за допомоги офіційного призначення або обрання на найвищу посаду.

Отже, лідери афінської демократії у власне класичний період були радше політичними, ніж соціальними керманичами народу. Внаслідок їхніх аристократичних претензій дистанція між ними і народом зберігалася, навіть попри їхню демагогію, й завершення кар'єри найчастіше була особиста катастрофа.

На прикладі Римської імперії можна зробити висновок, що популярні імператори найчастіше приходили до влади завдяки кризовим ситуаціям: Август і Веспасіан – у результаті громадянських війн, Траян – за обставин можливої кризи, Марк Аврелій – під час складної зовнішньоекономічної ситуації. Решта, хоча й дістали владу в спокійніший час, усе-таки були чималою мірою зобов'язані своїм особистим якостям.

Л. – поняття багатогранне. Розглядаючи його прояви, треба взяти до уваги: 1) характер самого лідера; 2) властивості його конституентів (прихильників, виборців, усіх політичних суб'єктів); 3) взаємозв'язок між лідером та його конституантами; 4) конкретну ситуацію, за якої Л. здійснюється (М.Дж. Херман).

Вважають, що розвиток суспільства відбувається випадково, «від ситуації до ситуації», на підставі імпульсів, отримуваних від великих лідерів. Натовп веде за собою велика кількість людей, котрі знають, чого вони хочуть (Дж. Дьюї).

М. Вебер уважав, що «вождизм» як явище подибуємо в усі історичні епохи й у всіх регіонах. Але особливістю Заходу є політичний вождизм, в образі спочатку вільного демагога, а відтак – в образі парламентського «партійного вождя», котрий виріс на ґрунті конституційної держави.

М. Вебер писав, що Л. як таке починається з прагнення залучитися до політики, що веде до замученості до влади або справляння впливу на поділ влади. При цьому він виокремлює три різновиди політичного панування:

1. Традиційне Л. – право на Л., приналежність до еліти, віра у святість традицій.

2. Харизматичне Л. – віра у здібності вождя, його винятковість, культ особи.

3. Раціонально-легальне Л., яке ґрунтується на вірі у законність існуючого порядку, тобто Л. бюрократичне.

Й усе-таки в чому полягає причина Л.? Роберт Такер уважав, що у разі коли індивідуум сам оцінює ситуацію й спроможний визначити свої дії, питання про Л. та його вплив не постає зовсім. Потреба у Л. виникає тільки тоді, коли до ситуації залучені групи людей, і її необхідно оцінити від імені цих людей.

Діяльність самих лідерів він класифікує на такі рівні: оцінка вий, поведінковий, мобілізуючий.

Л. як соціальне явище існує скрізь. Можна відзначити, що там, де вже склалися ті чи ті людські спільноти, там повинні з'явитися лідери, а з ускладненням соціального життя – й громадсько-політичне Л. А якщо йдеться про політичне Л. у широкому розумінні, то передовсім треба відзначити, що воно є точкою перетину потреб та інтересів, симпатій та антипатій тих чи тих соціальних груп, це свого роду нервовий вузол політичних процесів, відображення боротьби тенденцій соціального розвитку. Як і будь-яке складне явище, політичне Л. можна типологізувати. Уявляється доцільним узагальнити шукану типологізацію політичного Л. такими критеріями:

- історизм (тип лідера залежить від характеру доби як продукт соціального середовища);

- масштабність (загальнонаціональні лідери, лідери певного класу, лідери тих чи тих соціальних груп);

- класовість;

- ставлення до існуючої соціальної структури («функціональний», стабілізуючий, такий, що сприяє розвитку, «дисфункціональний», що прагне її зруйнувати, «рутинний», «кризовий» та ін.);

- здібності (коли лідер стає завдяки власним якостям або завдяки вмілому використанню обставин);
- лідери-ініціатори (натхненники) або продовжувачі розпочатого (виконавці).

Ф.М. Бурлацький та А.А. Галкін вважають, що кожний історичний поворот у розвитку суспільства висуває свої специфічні вимоги до різних груп правлячої верхівки, відповідно впливаючи на її формування. Щоби переконатись у цьому, достатньо порівняти найбільш поширені типи видатного політичного лідера США наприкінці ХІХ - на початку ХХ сторіч та сьогодні. Цікаво зазначити, як змінювалися вимоги до політичного лідера у зв'язку з заламами історії: спочатку це «селф мейд мен», котрий видерся із низів завдяки винятковій впертості й нерозбірливості у засобах. Згодом ця людина, котра має неабиякий статок у другій або третій генерації, з університетською освітою, підкресленим аристократизмом. Історичний розвиток суспільства змінив систему вимог, і на зміну приходять цілковито інакший тип лідера – він повинен передовсім уміти орієнтуватися в обставинах (включаючи високу міру безпринципності), бути спритним, метким та красномовним. На наступному оберті історичного процесу, коли суспільний розвиток прискорюється, у зв'язку зі зламом структур з'являються «нові» типи лідера. По-перше, лідер-демагог, котрий апелює до широкої, переважно неорганізованої, маси, спекулює на її інстинктах, традиційному консерватизмі, політичній недосвідченості. По-друге, політичний бюрократ, фахівець з утворення політичних організацій й керівництва ними, котрий блискуче опанував методи маніпуляції масами.

Очевидно, що виокремити серед безліч змінних одну найважливішу, визначальну рису лідера вельми проблематично.

З цим зіткнулися американські політологи, висунувши так звану «теорію рис». 1940 року К.Бірד, узагальнивши 20 досліджень, склав список, в якому зазначив 79 рис, необхідних для лідера. 1948 року Р.Стогділл узагальнив дані вже 124 досліджень і зіткнувся з тим, що багато які риси повторювалися, а деякі взагалі були взаємовиключними.

Виокремлювали десятки якостей, що їх повинен мати лідер: почуття гумору, тактовність, уміння передбачати, здатність привертати до себе увагу та ін. Деякі з представників цієї теорії стверджували, що лідер повинен мати більший інтелект, тобто бути розумнішим, ніж члени його групи.

Лідер є виразником інтересів певного класу й тому його діяльність необхідно розглядати у зв'язку з конкретними історичними умовами.

Згодом з'явилася теорія, де Л. дедалі частіше розглядали як функцію ситуації. Її фундатори вважали, що поведінка лідера, яка підходить для однієї ситуації, може бути цілком непридатною для іншої.

Слабкість ситуаціонізму пов'язана з тим, що він упадає у фаталізм, ігнорує відносну самостійність особистості, розчиняє особистість в «обставинах», прирікає її на пасивність. Проте за однієї ситуації одна людина може стати лідером, а інша – не може.

Певну точку зору презентує П.Волобуєв, котрий вважає, що лідер – це передовсім видатна особистість, яка має непорушні принципи, переконання, якщо ваша ласка – концепцію розвитку країни, здатна відстоювати свої ідеї у відкритій полеміці й боротьбі, готова у разі невдачі піти у відставку, зберігши при цьому своє «обличчя» та загальнонаціональну знаність. Ю.Тихомиров вважає, що лідером можна назвати людину, котра посідає горішні «сходинки влади». Головні риси, притаманні політичному Л., - висока працездатність, аналітичність розуму, яскраво виражена схильність до громадської та державної діяльності, непорушність принципів, оптимізм, увага до людини.

Сучасна соціально-політична ситуація в Україні полягає в тому, що наново створені політичні організації, за винятком деяких, є мало чисельними, мають слабкі структури, а звідси – невеликий вплив на суспільство. Крім того, вони ще не розробили серйозних політичних та соціально-економічних програм, які дозволили би схарактеризувати їх, виходячи з європейських категорій, як ліберальні, соціал-демократичні, християнсько-демократичні, консервативні, за всієї умовності й розпливчатості такого поділу. Така ситуація вимагає від органів влади зважати на всі угруповання, хоч би які вони мали програми та реальну чинність, хоча іноді це викликає незгоду й бажання застосувати недемократичні прийоми. Й це, нарешті, вимагає уважного ставлення до лідерів цих партій, прогнозування їхніх здібностей та перспектив, маючи та увазі, що у періоди, коли народ ще свідомив себе суб'єктом суспільного розвитку, маємо довіритися особистості.

Не можна залишити без уваги й той факт, що для нашого суспільства характерною рисою є орієнтація на східний, а не на західний тип політики. Тобто перевагу надають не програмам, а особам, котрі їх висувають. В уявленні багатьох і досі живе необхідність заміни здискредитованих керівників на «справжніх», котрим можна вірити й котрі здатні виконати всі свої обіцянки, яких не виконали, хоча й проголосили, «лжевожді».

Потреба у «рятівниках» - це можливість зняти з себе відповідальність, делегувати власне право на політичне рішення іншим.

У політології дедалі прийнятнішою стає думка, що головне, чим має займатися лідер, - це виражати загальні цінності, устремління, бажання реальних і потенційних послідовників, замість керівництва та управління. Лідером стає той, хто знаходить слова та способи їх вираження стосовно того, про що думає й мріє кожний представник тієї чи тієї групи, хто здатний зробити так, щоби ці думки та оцінки люди сприймали мов свої власні.

За час реформ на політичному небосхилі промайнуло чимало яскравих особистостей. Розвиток політичного ринку сприяв появі безліч політичних лідерів, які здобули неабияку політичну вагомість, стали «зірками» депутатського корпусу, «своїми» людьми у коридорах державної та політичної влади, а з часом – організаторами й керманічами партій.

I. ПОХИЛО

Переклад з російської В.Недашківського

ПОЛІТОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ. Українсько-канадський щоквартальник, 1994, № 1.